



مقایسه نظریه پرخاشگری در کودکان تک فرزند و کودکان دارای خواهر و برادر

عاطفه بیدختی

دانشجوی دکترا روانشناسی تربیتی دانشگاه علوم تحقیقات تهران

ate_danesh1362@yahoo.com

محمد مخبریان

دانشجوی کارشناسی علوم تربیتی دانشگاه فرهنگیان سمنان پردیس شهید رجایی (نویسنده مسئول)

Mokhberian92@gmail.com

چکیده

در روند زندگی انسان، دوره ی کودکی همواره از جایگاه خاصی برخوردار بوده است. یکی از مفاهیم شناختی مهم در ارتباط با این سنین و تسهیل رشد شناختی کودکان در مقابله با مشکلات روان شناختی و رفتاری همچون پرخاشگری ضروری است. طرح پژوهش حاضر از نوع علی مقایسه ای و هدف این پژوهش نیز، مقایسه پرخاشگری در کودکان تک فرزند و کودکان دارای خواهر و برادر بود. در این پژوهش، یک گروه ۳۴ نفری از کودکان تک فرزند و یک گروه ۳۹ نفری از کودکان دارای خواهر و برادر از میان کودکان دختر دبستانی سمنان که در سال ۹۵-۹۴ تحصیلی تشکیل شد، باروش نمونه گیری تصادفی خوشه ای انتخاب شدند. پرسشنامه پرخاشگری نیز توسط معلمان آنها تکمیل شد. داده ها با استفاده از تحلیل کوواریانس تک متغیره، تحلیل واریانس تک متغیره و آزمون کروسکال والیس تحلیل شد. نتایج نشان داد که بین این دو گروه از کودکان در پرخاشگری این دو گروه تنها در بعد پرخاشگری رابطه ای تفاوت معنادار داشتند. با توجه به یافته های پژوهش می توان نتیجه گرفت که کودکان تک فرزند، پرخاشگری رابطه ای بیشتری را در ارتباط با همسالان نشان می دهند.

واژگان کلیدی: پرخاشگری، تک فرزند، خواهر و برادر، پرخاشگری کودک



مقدمه

متغیر ما در این پژوهش پرخاشگری می‌باشد. در کشور ما روند رشد جمعیت در ۲۰ سال اخیر سریع بوده و یکی از عوامل باز دارنده رشد جمعیت روش های ضد بارداری بوده است. (سردارپورگودرزی و همکاران، ۱۳۸۲). در روند زندگی انسان دوره کودکی همواره از جایگاه خاصی برخوردار بوده است. یکی از مفاهیم مهم در ارتباط با این سنین، مشکلات روان شناختی و رفتاری همچون پرخاشگری ضروری است. (به نقل از عبدالله زاده رافی و همکاران، ۱۳۸۹). و از مهم ترین معضلاتی که جهان امروز با آن روبرو است رفتار پرخاشگرانه در دوران نوجوانی است. (خورشیدی نژاد، ۱۳۹۳).

پرخاشگری مربوط به یک سن یا دوره خاص نیست، پرخاشگری و خشونت از سنین خردسالی وجود داشته و در طول زمان تداوم پیدا می‌کند. کوی و داج^۱ (۱۹۹۸) به نقل از دیبل^۲ (۲۰۰۸) معتقدند پرخاشگری یعنی شخصی عملی را به قصد صدمه زدن به دیگری انجام می‌دهد. باس^۳ (۱۹۶۷) می‌گوید پرخاشگری یعنی واکنش با هدف آسیب رساندن به جاندار. بارون و ریچاردسون^۴ (۱۹۹۴) به نقل از مکس و موریس^۵ (۲۰۰۷). می‌گویند پرخاشگری رفتاری است با هدف صدمه زدن یا آسیب رساندن به موجود زنده ای که سعی دارد از چنین آسیبی اجتناب کند. و در فرضیه ناکامی - پرخاشگری که هدف آن پایان دادن به محرومیت است؛ پرخاشگری را سائق هدفمند می‌داند و سائق نقش نیروی انرژی بخشی را ایفا می‌کند (کراهه، ۱۳۹۰).

رویکرد اجتماعی شناختی، الگوهای پرخاشگری و پردازش اطلاعات اجتماعی را می‌سنجد که افرادی که سابقه پرخاشگرانه ای دارند ترجیح می‌دهند رفتار دیگران را به ویژه در صورت ابهام آمیز بودن آن به نیت خصمانه نسبت دهند (پاکاسلاhti، ۲۰۰۰).

خورشیدی نژاد (۱۳۹۳) در رویکرد اجتماعی - شناختی خود چنین می‌گوید که رفتار پرخاشگرانه به طور اخص تحت کنترل مجموعه رفتاری فرد قرار دارد که طی فرایند اجتماعی شدن کسب شده است.

در نظریه یادگیری، که نقش تقویت و تقلید را می‌سنجد. نظریه پردازان یادگیری تأکید دارند که رفتار پرخاشگرانه تا حدود زیادی حاصل تربیت است (حسینی، ۱۳۸۵)، که حالا یا به شرطی شدن ابزاری (یادگیری از طریق تقویت و تنبیه) و یا سرمشق گیری (یادگیری از راه مشاهده الگوها) می‌انجامد.

پرخاشگری شامل خصومت و خشم و پرخاشگری است، که خشم یک حالت هیجانی است که دامنه گسترده ای از احساس، احساس آزرده گی و رنج خفیف تا خشمی جنون آمیز را دربر می‌گیرد و خصومت به عنوان یک نگرش و ارزیابی منفی نسبت به دیگران است و پرخاشگری به عنوان رفتار آشکار درگیر شدن و آسیب رساندن به دیگران است (Sachlmm & Stromberg, ۲۰۰۷ به نقل از Chida & Stepto, ۲۰۰۹).

در الگوی تعامل اجتماعی، پرخاشگری را به عنوان یک رفتار اجتماعی قهرآمیز که مفهومی سنتی است می‌داند، که سه نوع رفتار قهرآمیز یعنی تهدید و مجازات و اعمال زور وجود دارد (Tedeschi & Felson, ۱۹۹۴).

پرخاشگری یکی از شایع ترین مشکلات رفتاری هستند که موجب ناراحتی و پریشانی دیگران می‌شوند و بهداشت روانی جامعه را مختل می‌کند (هجری، ۱۳۸۹). در نظریه آدلر^۷ عامل اجتماعی مهم ترتیب تولد است که در چهار موقعیت: فرزند اول، فرزند دوم و فرزند آخر و تک فرزند خلاصه می‌کند (Schulz & Schulz, ۱۳۸۸).

^۱ . Cui & Dodge

^۲ . Dibble

^۳ . Buss

^۴ . Baron & Richardson

^۵ . Maxwell & Moores

^۶ . Pakaslahti

^۷ . Adler



شواهد حاکی از آن است که دختران معمولاً اشکال غیر مستقیم پرخاشگری مثل پرخاشگری رابطه ای (از جمله طرد دیگران و غیبت کردن) را بر می گزینند (Merrel et al, ۲۰۰۶) و در ادامه نظریه ناکامی - پرخاشگری دولارد^۱ (۱۹۳۹) به نقل از خورشیدی نژاد، (۱۳۹۳) طبق این نظریه به دلیل اینکه کودکان دارای خواهر و برادر تقسیم توجه بیشتری از جانب والدین دریافت می کنند، ناکامی بیشتری را تجربه می کنند و در نتیجه پرخاشگری بیشتری نشان می دهند. پرخاشگری بیشتر در محیط مدرسه سنجیده می شود، در کودکان تک فرزند چون مورد توجه کامل والدین بودند و معلم این توجه را بین بچه ها تقسیم می کند برای کودکان تک فرزند نوعی ناکامی تلقی می شود و پرخاشگری بالایی را در ارتباط با همسالان موجب می شود و در نظریه ادلر هم می گوید کودکان تک فرزند وقتی متوجه می شوند در زمینه های خارج از خانواده مثل مدرسه کانون توجه نیستند دچار مشکلاتی از جمله پرخاشگری می شوند. و سردارپور گودرزی و همکاران (۱۳۸۲) به پرخاشگری بیشتر در بین کودکان دارای خواهر و برادر دست یافته اند.

پرخاشگری با حملات عمدی آزاددهنده و مضر برای قربانی بروز می کند که به شکل پرخاشگری آشکار (جسمانی) نظیر هل دادن، لگد زدن، پرتاب اشیاء و تهدید به انجام این اعمال به شکل واکنشی به معنی پاسخ دفاعی به محرک های ادراک شده مبنی بر تهدید و ترس و یا محرک های تهدید کننده توأم با عناد و دشمنی و یا به شکل پیش فعال به معنی حضور رفتار پرخاشگرانه در غیاب عوامل محرک، اما به قصد اذیت و آزار و غلبه و زور تعریف شده است (Dodge & koei, ۱۹۸۷) به نقل از شهیم، (۱۳۸۵)

در کل پرخاشگری انگیزه ی اصلی رفتار پرخاشگرانه است که به دو دسته آسیب زدن به فردی دیگر با هدف ابراز احساسات منفی (پرخاشگری رابطه ای) و رسیدن به هدفی مشخص از راه انجام رفتار (پرخاشگری آشکار) تقسیم می شود. در نهایت رفتار پرخاشگرانه، قصد وارد کردن پیامدهای منفی به طرف مقابل را دارد و نتیجه منفی به دنبال دارد. هدف تحقیق: ما در این پژوهش می خواهیم بررسی کنیم که آیا بین پرخاشگری آشکار و رابطه ای در کودکان تک فرزند و کودکان دارای خواهر و برادر تفاوتی وجود دارد؟

روش تحقیق

جامعه آماری این پژوهش را کلیه دختر تک فرزند و کودکان دارای خواهر و برادر دبستانی سمنان در سال تحصیلی ۹۴-۱۳۹۳ تشکیل می دهند.

هدف اصلی پژوهش حاضر، مقایسه نظریه پرخاشگری در کودکان تک فرزند و کودکان دارای خواهر و برادر است و هدف فرعی آن، مقایسه پرخاشگری آشکار و رابطه ای در کودکان تک فرزند و کودکان دارای خواهر و برادر است. در این پژوهش از روش نمونه گیری تصادفی خوشه ای استفاده شده است. بدین ترتیب که ابتدا از بین مدارس ابتدایی دخترانه این مناطق، دو مدرسه به شکل نمونه گیری تصادفی خوشه ای انتخاب شد و در مرحله بعد کودکان طبق ملاک های ورود (عدم مشکل جسمانی، عدم تجربه جدایی والدین، داشتن حداقل یک خواهر و برادر و اختلاف سنی بیش از سه سال با خواهر و برادر بزرگتر در گروه کودکان دارای خواهر و برادر) به صورت تصادفی ساده قرار گرفتند.

ابزار پژوهش ما پرسشنامه پرخاشگری آشکار و رابطه ای کودکان دبستانی بود که این پرسشنامه با بررسی منابع موجود و ابزارهای استفاده شده در سایر پژوهش ها و با توجه به فرهنگ ایرانی نخستین بار توسط سیما شهیم (۱۳۸۵) در ایران ساخته شد و مورد استفاده قرار گرفت.

این پرسشنامه حاوی ۲۱ گویه در زمینه پرخاشگری رابطه ای و آشکار با چهار گزینه می باشد و نمرات بالاتر نشان دهنده پرخاشگری بیشتر است. این فرم توسط معلم تکمیل می شود و پرسش ها طوری تنظیم شده اند که در بر گیرنده درجات متفاوتی از شدت بروز پرخاشگری است و بر اساس میزان بروز رفتار درجه بندی می شود.

^۱ . Dvlard



به منظور تعیین روایی این پرسشنامه از تحلیل عوامل و برای بررسی پایایی پرسشنامه از روش همبستگی درونی، ضریب آلفای کرونباخ و پایایی تنصیفی استفاده به عمل آمد.

در روش اجرای این پژوهش، پژوهشگر به منظور جمع آوری داده ها، به دو مدرسه مراجعه کرد و پس از هماهنگی با مدیریت و معلمان این مدارس با هر یک از کودکان واجد شرایط به صورت انفرادی ملاقات داشته و به منظور رعایت اصول اخلاقی توضیحاتی در مورد پژوهش ارائه کرد. آزمون در ساعات ۸ صبح تا ۱۲ ظهر انجام می شد و برای هر آزمودنی حدود یک ساعت زمان صرف شد.

تجزیه و تحلیل داده ها

چنانچه در جدول شماره (۱) مشاهده می شود، با توجه به نتایج حاصل از آزمون های چند متغیره اثر پیلای، آزمون لامبدای ویلکز، اثر هاتلینگ و بزرگترین ریشه های ری (F:۴/۳۱۲)، در متغیر پرخاشگری بین افراد هر گروه تفاوت معناداری ($P < 0/05$) وجود دارد.

جدول شماره (۱) نتایج حاصل از تحلیل وایانس چند متغیری پرخاشگری در دو گروه

آزمون	مقدار	F	سطح معناداری	نسبت مجذور اتا	توان شده
اثر پیلای	۰,۱۱۱	۴,۳۱۲	۰,۰۱۷	۰,۱۱۱	۰,۷۴
لامبدای ویلکز	۰,۸۸۹	۴,۳۱۲	۰,۰۱۷	۰,۱۱۱	۰,۷۴
اثر هاتلینگ	۰,۱۲۵	۴,۳۱۲	۰,۰۱۷	۰,۱۱۱	۰,۷۴
بزرگترین ریشه های ری	۰,۱۲۵	۴,۳۱۲	۰,۰۱۷	۰,۱۱۱	۰,۷۴

همانطور که جدول شماره (۲) نشان می دهد، در آزمون کروسکال والیس نیز دو گروه در بعد پرخاشگری رابطه ای تفاوت معنادار دارند ($P < 0/05$) اما در پرخاشگری آشکار این تفاوت معنادار نیست.

جدول شماره (۲) نتایج حاصل از آزمون ناپارامتریک کروسکال والیس برای مقایسه ابعاد پرخاشگری در دو گروه

متغیر	مجذور خی	درجه آزادی	سطح معناداری
پرخاشگری رابطه ای	۸,۱۷۰	۱	۰,۰۰۴
پرخاشگری آشکار	۱,۸۶۵	۱	۰,۱۷۲

بحث و نتیجه گیری

یکی از اهداف این پژوهش مقایسه پرخاشگری آشکار در این دو گروه از کودکان بود. طبق یافته به دست آمده در پژوهش حاضر در پرخاشگری آشکار تفاوت معناداری بین دو گروه وجود نداشت. شایان ذکر است که نمونه این پژوهش همگی دختر بودند و در مقایسه با پسران که بیشتر از پرخاشگری آشکار استفاده می کنند پرخاشگری دختران اغلب به صورت رابطه ای گزارش شده است. چرا که برای دختران ایجاد یک رابطه صمیمی در الویت است (Merrel et al, ۲۰۰۶) از همین رو طبیعی به نظر می رسد که بین این دختران در پرخاشگری آشکار تفاوتی وجود نداشته باشد. البته در ارتباط با این فرضیه، پژوهشی مرتبط با مقایسه پرخاشگری آشکار در این دو گروه از کودکان یافت نشد.



هدف دیگر این پژوهش مقایسه پرخاشگری رابطه ای در این دو گروه از کودکان بود. همانطور که یافته ها نشان داد، تفاوت معناداری در پرخاشگری رابطه ای کودکان تک فرزند و کودکان دارای خواهر و برادر وجود دارد. در پرخاشگری رابطه ای کودکان تک فرزند نمرات بالاتری از گروه کودکان دارای خواهر و برادر کسب کردند. این یافته با نتایج پژوهش سردار پور گودرزی و همکاران (۱۳۸۲) ناهمسو می باشد. به طوریکه سردار پور گودرزی و همکاران (۱۳۸۲) به پرخاشگری بیشتر در بین کودکان دارای خواهر و برادر دست یافته بودند. از دلایل این عدم همسویی می تواند این نکته باشد که در پژوهش حاضر، پرخاشگری به ویژه پرخاشگری رابطه ای به طور مستقیم مورد مقایسه قرار گرفته است.

البته همانطور که قبلاً ذکر کردیم، مسائل شناختی و رفتاری در تعامل با یکدیگر قرار دارند. کریک و داج^۹، (۱۹۹۴) به نقل از شهیم (۱۳۸۵) پرخاشگری را یک پدیده تحولی می دانند که به دلیل نقص کودک در پردازش اطلاعات اجتماعی رخ می دهد. طبق نظریه ناکامی - پرخاشگری دولارد، به نقل از خورشیدی نژاد (۱۳۹۳) به دلیل اینکه کودکان دارای خواهر و برادر تقسیم توجه بیشتری را از جانب والدین دریافت می کنند، ناکامی بیشتری را تجربه کرده و در نتیجه پرخاشگری بیشتری را نشان می دهند.

اما در این پژوهش پرسشنامه پرخاشگری توسط معلمین تکمیل شده بود و در واقع پرخاشگری بیشتر در محیط مدرسه سنجیده شده است، در این محیط کودکان تک فرزندی که همیشه توجه کامل والدین را دریافت می کردند، دچار تقسیم توجه معلم بین تمامی دانش آموزان شده اند و این می تواند برای کودکان تک فرزند ناکامی تلقی شده و پرخاشگری بالایی را در ارتباط با همسالان موجب شود.

آدلر نیز در نظریه خود عنوان کرده است که کودکان تک فرزند وقتی متوجه شوند در زمینه های خارج از خانواده مثل مدرسه، کانون توجه نیستند دچار مشکلاتی از جمله پرخاشگری می شوند.

در انتها، با توجه به نتایج این پژوهش می توان گفت در ارتباط با پرخاشگری نیز نتایج این پژوهش نشان داد که تفاوتی بین پرخاشگری آشکار در این دو گروه از دختران وجود ندارد، اما دختران تک فرزند پرخاشگری رابطه ای بیشتری را نسبت به دختران دارای خواهر و برادر در محیط مدرسه بروز می دهند، که این می تواند مربوط به احساس ناکامی این دختران در نتیجه تقسیم توجه معلمشان باشد.

محدودیت های پژوهش

از جمله محدودیت های پژوهش حاضر می توان موارد زیر را ذکر نمود :

- از آنجایی که جامعه آماری پژوهش حاضر به دختران محدود می شود، این موضوع می تواند محدودیت هایی را در زمینه تعمیم نتایج و تفسیر متغیرهای مورد بررسی در رابطه با پسران مطرح کند.

- علاوه بر آن، تمامی شرکت کنندگان این پژوهش در سنین ۷ تا ۱۱ سال قرار داشتند؛ لذا باید در تعمیم این نتایج به گروه های سنی دیگر احتیاط کرد.

- طرح پژوهش مطالعه حاضر از نوع علی مقایسه ای بوده که این مطلب محدودیت هایی را در زمینه اسنادهای علت شناختی متغیرهای مورد بررسی مطرح می کند که باید در نظر گرفته شود.

پیشنهاد های پژوهش

- از آنجا که پژوهش حاضر تنها بر روی دختران اجرا شده بود، در پژوهش های آتی پسران نیز در این موارد مقایسه قرار بگیرند.

- پیشنهاد می شود در پژوهش های آینده، نمونه مورد مطالعه را به جهت تعمیم دقیق تر نتایج گسترش داد و از حجم نمونه بزرگتر استفاده کرد. علاوه بر این، پژوهش ها در فرهنگ ها و شهرهای دیگر صورت پذیرد.

^۹ . Crick & Dodge



- در نهایت پیشنهاد می‌شود در پژوهش های آتی، متغیرهای دیگری نیز در ارتباط با کودکان تک فرزند و کودکان دارای خواهر و برادر مورد بررسی قرار گیرد.
- با توجه به نتایج به دست آمده در این پژوهش، پیشنهاد می‌شود برنامه های مناسب جهت تشویق جامعه به دوری کردن از سیستم تک فرزندی تولید شود.
- علاوه بر این، پیشنهاد می‌شود به برنامه های آموزشی مناسب جهت راهنمایی والدین تک فرزند برای تربیت بهتر فرزندشان، پرداخته شود.

منابع

- خورشیدی نژاد، ر. ۱۳۹۳، مقایسه نظریه پرخاشگری در کودکان تک فرزند و کودکان دارای خواهر و برادر. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه سمنان.
- سردار پورگودرزی، ش. درخشانپور، ف. صدر، سید س. یاسمی، م. ۱۳۸۲، اختلال های رفتاری در کودکان خانواده های تک فرزند و چند فرزند شهر تهران. فصلنامه اندیشه و رفتار، سال نهم، شماره ۱، ص ۲۰-۲۶.
- شولتز، د. شولتز، س. ۱۳۸۸، نظریه های شخصیت. ترجمه یحیی سید محمدی، چاپ چهاردهم، تهران: نشر ویرایش.
- شهیم، س. ۱۳۸۵، پرخاشگری آشکار و رابطه ای در کودکان دبستانی. پژوهش های روان شناختی، دوره نهم، شماره ۱ و ۲، ص ۲۷-۴۴.
- عبدالله زاده رافی، م. بهرامی، ه. میرزمانی، سید م. حسن زاده اول، م. ۱۳۸۹، تحول نظریه ذهن دانش آموزان عقب مانده ذهنی و ارتباط آن با تعداد خواهران و برادران. مجله توانبخشی دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، دوره یازدهم، شماره ۴، ص ۱۹-۲۷.
- کراهه، ب. ۱۳۸۹، پرخاشگری از دیدگاه روان شناسی اجتماعی. ترجمه محمد حسین نظری نژاد، تهران: انتشارات رشد. ۱۳۹۰
- هجری، س. مقایسه میزان اثر بخشی گروه درمانی با رویکرد تحلیل رفتار متقابل و رویکرد شناختی- رفتاری بر کاهش پرخاشگری نوجوانان. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه فردوسی مشهد.
- Baron, R.A. & Richardson, D.R. "Human aggression (۲nded)". Newyork: Plenum Press. ۱۹۹۴
- Buss, D.m. & Shakeiford, T.K. "Human aggressionin evolutionary psychological perspective". Clinical psychology Review, ۱۷, ۶۰۵-۶۱۹. ۱۹۶۷
- Chida, Y.& Stepto, A. "The association of anger and hostility with future coronary heart disease a meta-analysis review of prospective evidence". Journal ofthe American college of cardiology, ۵۳, ۱۱-۱۹. ۲۰۰۹
- Dibble, A.E. "Physiological correlates of aggression in adolescent females". Degree of Master of science at Virginia common wealth university. ۲۰۰۸
- Maxwell, J.P. & Moores, E. "The development of a short scale measuring aggressiveness and anger in competitive athletes". Journal Psychologyof sports and Exercies, ۱۷۹-۱۹۳. ۲۰۰۷
- Merrel, K.W., Bachanan, R. & Tran, O.K."Aggression in children and adolescents: A review with implications for school settings". Psychology in the school, ۴۳, ۳۴۵-۳۶۰. ۲۰۰۶
- Pakaslahti, L. "Children's and adolescent's aggressive behavior in context: The development and application of aggressive problem-solving strategies". Journal of aggression and violent behavior, ۵, ۵, ۴۶۷-۴۹۰. ۲۰۰۰
- Tedeschi, J.T. & Felson, R.B. "Violence, aggression, and coercive actions". Washington, DC: American Psychological Association. ۱۹۹۴